

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

[DOI Number:http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.6](http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.18.6)

Volume 8/2

2024 p. 84-98

AHLATŞÂH SEYFETTİN BEGTİMUR ve İSTİKLÂL TEŞEBBÜSÜ

AHLATŞÂH SEYFEDDİN BEGTİMUR AND THE INDEPENDENCE ATTEMPT

Elif KOCAKAPLAN*

Murat ZENGİN**

ÖZ

Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Sökmen el-Kutbî önderliğinde Ahlat'ta kurulan Ahlatşahlar Beyliği, Büyük Selçuklulara bağlı olarak Van Gölü ve çevresinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Siyasi hayatları boyunca Büyük Selçuklulara bağlı kalan bu beylik, Büyük Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra geleneği sürdürmek adına Muhammed Tapar'ın soyundan gelen Selçuklu melikleri tarafından kurulmuş Irak Selçukluları tabiiyetinde kalmışlardır. Ahlatşâhlar hükümdarı Seyfeddin Begtimur, Eyyübî sultanı Selâhaddin Eyyübî'ye karşı Ahlat'ı ve Selçukluların bölgedeki hukuki haklarını korumayı başardıktan hemen sonra bölgesel bir istiklâl teşebbüsünde bulunmuş; fakat bu teşebbüsü onun ölümüyle akim kalmıştır. Çalışmamızda, Ahlatşâh Seyfeddin Begtimur'un bu faaliyetlerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ahlat, Eyyûbiler, Seyfeddin Begtimur.*

ABSTRACT

The Ahlatshah Principality, which was established in Ahlat under the leadership of Sökmen el-Kutbi after the Battle of Manzikert, carried out activities in Lake Van and its surroundings under the Great Seljuks. This principality, which remained loyal to the Great Seljuks throughout their political life, remained under the rule of the Iraq Seljuks, which was founded by the Seljuk meliks, descendants of Muhammad Tapar, in order to continue the tradition after the Great Seljuk State withdrew from the stage of history. Seyfeddin Begtimur, the ruler of the Ahlatshahs, attempted a regional independence immediately after succeeding in protecting Ahlat and the legal rights

* İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, E-mail: elif.kocakaplan@outlook.com, ORCID: 0000-0002-5244-9470, Malatya, Türkiye.

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: murat.zengin@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9977-6930, Malatya, Türkiye.

of the Seljuks in the region against the Ayyubid sultan Selahaddin Ayyubid; but this attempt was foiled by his death. In this paper, these activities of Ahlatşâh Seyfeddin Begtimur will be mentioned.

Keywords: *Ahlat, Ayyubid, Seyfeddin Begtimur.*

1. Ahlatşâhlar Beyliği'nin Kuruluşuna Kadar Ahlat

Van Gölü'nün kuzeybatısında bulunan Ahlat, tarihi süreçte farklı isimlerle anılmıştır. Ermeni kaynaklarında Hlat, Seleat, Khlat; Süryani kaynaklarında Kelath, Khalat, Khilat; Arapça kaynaklarda Hilat, Farsça kaynaklarda ise Ahlat olarak geçmektedir.¹ Şehirde yapılan kazılarda çeşitli medeniyetlere ait izlere rastlanmıştır.² Bu medeniyetlerden Urartuların, Med akınlarına son vermek amacıyla M.Ö. 7. yüzyılda Van Gölü ve çevresini yurt tuttukları bilinmektedir. Urartuların Ahlat hâkimiyeti kısa süreli olmuş ve Persler şehri ele geçirerek Ahlat'ı satraplıkları aracılığıyla yönetmeye başlamışlardır.³ Makedon İmparatoru Büyük İskender, Hindistan Seferi sırasında Ahlat'ı ele geçirse de onun M.Ö. 323'teki ölümüyle Ahlat, Romalılar ile Partlar arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. Bu mücadeleler nedeniyle tahribata uğrayan şehir, M.S. 231'e kadar Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır.⁴ Roma İmparatorluğu döneminde Ahlat'ın da içerisinde yer aldığı Van Gölü çevresi Armenia/Ermeniye⁵ olarak adlandırılmıştır.⁶ 231'de Sasaniler, Ermeniye bölgesini ele geçirmeye yönelik politikaları neticesinde burada garnizon şehirleri kurmuş Romalılar ile mücadeleye başlayarak uzun süren savaşlar sonunda yapılan bir anlaşma ile Ahlat ve Diyarbakır bölgelerine hâkim olmuşlardır. Sasaniler ile Romalılar arasında yapılan anlaşma neticesinde Diyarbakır'ın batısında kalan bölgeler Romalılara bırakılmıştır.⁷ Romalılar döneminde mahalli Ermeni valiler aracılığıyla yönetilen Ahlat, Sasanilerle birlikte merkeze bağlı eyaletlerden biri haline dönüştürülmüştür. Şehirdeki Sasani hâkimiyeti uzun sürmemiş ve bölgedeki Ermeni halkın Bizans'a tabi olarak Hristiyanlığı kabul etmeleriyle Ahlat ve çevresi 380 tarihinden

¹ Ananias Sirak, *The Geography of Ananias of Sirak (Asxarhac"oyc")*, (İngilizceye Çev. Robert H. Hewsen), Wiesbaden 1992, s. 166; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1161)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 2000, s. 142,233; Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldan*, II, Beyrut 1977, s. 380; İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (thk. M.J. De Goeje), Leyden 1889, s. 229; Nasır Hüsrev, *Sefernâme*, (çev. Abdulvehap Tarzi), İstanbul 1967, s. 12; Ebu'l-Fida, *Takvimü'l-Büldan*, (thk. M. Reinaud), Paris 1850, s.387; Istahri, *Mesalikü'l-Memâlik*, Kahire 1961, s.194.

² Muhammet Beşir Aşan, "Van Yöresi Üzerine Yapılan Tarih Araştırmaları ve Bazı Düşünceler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1993, S. 87, s.150-151.

³ Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, İÜ Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990, s. 83.

⁴ Turhan Kaçar, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul 2009, s. 8

⁵ Batılı kaynaklarda Armenia olarak geçen bölge adı, İslam kaynaklarında ise İrminiye, Ermeniye olarak kaydedilmiştir. Bkz. Strabon, *Coğrafya Anadolu*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 1987, s. 28

⁶ Mesudî, *Mürücü'z-Zeheb*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2004, s. 102-104; Yakubî, *Kitabü'l-Büldân*, (thk. Muhammed Emin Dennai), Beyrut, s. 161; Ernst Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 145-146

⁷ M. Fatih Yavuz, "Antikçağda Armenia: Kısa Bir Tarih", *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014, s.1-12; Salim Cöhce, "Ermenilerin Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler I*, TTK, Ankara 2014, s. 1-14.

itibaren yeniden Roma hâkimiyetine girmiştir.⁸ Anadolu'nun doğusunda Doğu Roma/Bizans tarafından kurulan Garnizon şehirleri Sasanilerin bölgeye akınlar yapmasını durduramamıştır. 613'te Suriye topraklarından Kudüs'e kadar olan bölgeleri ele geçiren Sasaniler, 615'te Anadolu'ya akınlar düzenlemiştir. 622'de yeniden başlayan Bizans-Sasani mücadeleleri Ahlat'a Müslüman Arapların gelişine kadar devam etmiştir.⁹

İslam fetihleri ve Hz. Ömer'in hilâfeti dönemindeki İslâm topraklarını genişletme politikası çerçevesinde İyâz b. Gânem önderliğinde 638'de Suriye ve Irak seferleriyle İslâm Devleti'nin sınırları genişlemeye başlamıştır.¹⁰ Hz. Ömer döneminde başlayan el-Cezire bölgesi fetihleri, Habib b. Mesleme kumandanlığında devam etmiştir. Habib b. Mesleme, Ahlat'ı fethederek el-Cezire Valiliği'ne bağlamıştır.¹¹ Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde Ahlat şehri, merkezden tayin edilen el-Cezire valileri aracılığıyla yönetilirken Hz. Ali'nin vefatıyla birlikte hem Ahlat şehri hem de el-Cezire bölgesi mahalli beylerin yönetimine geçmiştir. Emevîler ve Abbasiler dönemlerinde uygulanan merkezleşme siyaseti gereği Ahlat, merkezden atanan Müslüman valiler aracılığıyla yönetilmiştir.¹²

Abbasiler döneminde Anadolu'nun doğusuna yönelik Doğu Roma/Bizans saldırıları hız kazanmıştır. IX. yüzyılda Abbasilerin zayıflamaya başlamasıyla Bizans orduları Ermeniye bölgesinde daha sık görülmüştür. Ermenilerin müstakil hareketleri, Bizans'ın bölgedeki hakimiyetini sekteye uğratmış ve Ahlat, Hamdânîler yönetimine girmiştir.¹³ Hamdânîlerden sonra Ahlat ve Van Gölü havzasında oluşan yönetim boşluğu, Baz adlı bir emir önderliğinde zemini kurulan Mervânîler tarafından doldurmuştur.¹⁴ Baz'ın ölümünden sonra yeğeni Ebû'l Ali Hasan b. Mervan, Ahlat'tan Meyyâfârikîn (Silvan) ve Amid'i içine alan Mervânîler Devleti'ni kurmuştur.¹⁵ Mervânîler her ne kadar müstakil hareket etse de Bizans gibi güçlü bir devletin saldırıları karşısında duramayıp onları metbu tanımak zorunda kalmışlardır. Ahlat, Mervânîler döneminde bir gelişme göstermemiş olsa da şehirde huzurlu ve istikrarlı bir dönemin yaşandığı bilinmektedir.¹⁶ XI. Yüzyıl, Anadolu'nun yapısının yeni göçlerle ve keşif hareketleriyle değişmeye başladığı bir dönem olmuştur. Van Gölü ve çevresini yurt tutma amaçlı keşif arayışlarını

⁸ Zosimus, *New History*, (İng. Çev. Ronald T. Ridley), Sydney, 1982, s. 38.

⁹ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 403; Engin Öntürk, "Bizans İmparatorluğu Devrinde Anadolu'da Ermeniler (330-641)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2017, s. 17.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi, Hikmet Neşriyat*, s. 495-501; Belâzurî, *Fütuhü'l-Büldan*, Beyrut 1992, s. 252; Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Beyrut, s. 188; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi II*, Ensar Yayınları, İstanbul 2013, s. 156, 157.

¹¹ Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 259.

¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 64; Cesim Avcı, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik yayınları, İstanbul 2003, s. 66;

¹³ İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, (çev. M. Emin Bozarlan), İstanbul 1975, s. 76-78.

¹⁴ Sibt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu'z-Zaman*, XVIII, (thk. Muhammed Barakat, Kâmil el-Hazzût, Ammar Riâvî), Beyrut 2013, s. 67; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 519; Abdurrahim Tufantoz, *Ortaçağ'da Diyarbekir Mervanoğulları 990/1085*, Aça Yay., Ankara 2005, s.58-61.

¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, s. 65; İbnü'l-Ezrak, *Mervânî Kürtleri Tarihi*, s. 77-78; Faruk Sümer, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1990, s. 50; Ömer Tokuş, "Mervânîler (990-1085)", *Kürtler Tarihi*, (ed. Adnan Demircan), İstanbul 2015, s. 171.

¹⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi*, s. 55-56; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 58-59

gerçekleştiren Selçuklu Türklerinden Çağrı Bey, bölge hâkimi Mervânoğlu Nasırüddeve'yi Selçuklu Türklerine tâbi kılmıştır.¹⁷ Büyük Selçuklu Devleti kurulduktan sonra Mervanoğlu Nasırüddeve, Sultan Tuğrul Bey'e bin dinar ve çeşitli hediyeler yollamak suretiyle tâbiyetini ikrar etmiştir.¹⁸ Mervânî emirleri, Ahlat ve çevresinde Selçuklulara tabi olarak Ermenilerle mücadele ediyorlardı. Tuğrul Bey'in 1054 Anadolu Seferi ile Bargiri (Muradiye) ve Erciş, Selçuklu hâkimiyetine alındıktan sonra Selçuklu kuvvetleri Ahlat'a yönelmişlerdir. Mervanoğlu Nasırüddeve, Selçuklulara yeniden tâbiyet bildirerek Ahlat'ın Selçuklular eline geçmesini önlemiştir.¹⁹ Ahlat, Tuğrul Bey'in ölümünün ardından Selçuklu tahtına geçen Sultan Alparslan'ın 1064'te Ani'yi fethinden iki yıl sonra -1066'da- Afşin komutasındaki Selçuklu kuvvetleri tarafından Selçuklu hakimiyetine alınmıştır.²⁰ Malazgirt Zaferinden sonra Ahlat'ın da içerisinde bulunduğu Van Gölü çevresi tamamen Selçuklu hakimiyetine girmiştir.²¹ Malazgirt Zaferiyle birlikte Anadolu'ya yönelik Türk akınları artmıştır. Sultan Melikşah döneminde Ahlat'a, Mervânî emirleri vali olarak atanmıştır.²² Sultan Melikşah'ın vefatından sonra iki oğlu Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında taht mücadelesi yaşanmıştı. Aralarında Sökmen el-Kutbî'nin de bulunduğu Ahlat, Erzurum ve Ani emirleri Muhammed Tapar'ın yanında yer alarak Berkyaruk'a karşı Muhammed Tapar'ı desteklediler.²³ Berkyaruk ile Muhammed Tapar arasında yapılan sulh gereği Azerbaycan ve Ahlat'a kadar olan bölgeler Muhammed Tapar'ın yönetimine devredilmiştir.²⁴

2. Ahlatşâhlar Beyliği'nin Kuruluşu ve Seyfeddin Begtimur'un İktidarına Kadar Yaşanan Gelişmeler

Malazgirt Zaferi, Anadolu'nun Türkleşmesi açısından bir dönüm noktasıdır. Türkmen emirlerinin Anadolu'ya gelip siyasi bir çatışma içinde olmaları birçok ayrı beyliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Selçuklu sultanları, fethi tamamlamak gayesiyle önemli emirlerine Anadolu topraklarını iktâ etmişlerdir. Bu emirlerden bazısı müstakil hareket ederken bazısı da Selçuklulara tabi kalmışlardır. Müstakil hareket eden emirlerden biri de Sökmen el-Kutbî'dir.

¹⁷ Abdurrahim Tufantoz, *Mervanoğulları 990/1085*, s. 86; M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, MEB Basım, İstanbul 1976, Tablo-I; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, Ankara 2018, s. 60.

¹⁸ Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Tablo: 11; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 60; Abdurrahim Tufantoz, *Mervanoğulları 990/1085*, s. 86.

¹⁹ M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, Tablo I; Abdurrahim Tufantoz, *Mervanoğulları 990/1085*, s. 86.

²⁰ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin-Atsız-Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990, s. 19-20; Georgy Ostrogosky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşiltan), İstanbul 2015, s. 316; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2011, s. 117-118.

²¹ el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, (çev. Necati Lugal), Ankara 1999, s. 54.

²² Şerefhan, *Şerefnâme*, s. 424.

²³ el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, s. 54-55; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 294; el-Bundarı, *Zübdetü'n-Nusra ve Nubhetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçuklular Tarihi)*, (çev. Kıvameddin Burslan), Ankara 1999, s. 237; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 230.

²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 180-181; ayn. mlf; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 105; Faruk Sümer, *Selçuklar Devrinde Doğu Anadolu*, s. 20-21; Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, VII, İstanbul 1992, s. 153-158; Bosworth, "Akhlât", *Encyclopedia Iranica*, I/7, p. 725-727, <http://www.iranicaonline.org/articles/aklat-or-greek-khliat-khleat-armenian-khlat-a-town-and-medieval-islamic-fortress-in-eastern-anatolia-in-the-former-pt1>, Erişim tarihi: 22.03.2024.

Çağrı Beyin torunu, Azerbaycan Meliki Kutbeddin İsmail İl Arslan'ın emirlerinden olan Sökmen el-Kutbî, Türk asıllı bir memlûk olup hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. İsmail'in Kutbeddin ismine atfen Kutbî nisbesiyle anılmaktadır. Sultan Melikşâh'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklular içerisinde başlayan taht mücadelelerine Terken Hatun'un davetiyle Kutbeddin İsmail de katılmıştı. İsmail, başkent İsfahan'a giderken Azerbaycan yönetimini oğlu Mevdûd'a bıraktı. Sökmen el-Kutbî, efendisi İsmail'in Büyük Selçuklu tahtı için giriştiği mücadelede hayatını kaybetmesi üzerine onun oğlu Mevdûd'un hizmetine girdi. Bu sırada Büyük Selçuklu sultanı Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelesi devam ediyordu. Sökmen el-Kutbî, hizmetinde bulunduğu Mevdûd'un 1102'deki ölümünün ardından Muhammed Tapar'a bağlılık bildirdi. Berkyaruk-Muhammed Tapar mücadelesi sulh ile sona erdikten kısa süre sonra Berkyaruk vefat etmiş ve yerine kardeşi Muhammed Tapar geçmişti. Muhammed Tapar, sadakati ve desteği nedeniyle Ahlat, Meyyâfârikin ve bazı çevre yerleri 1111'de Sökmen el-Kutbî'ye ikta etti.²⁵ Bu şekilde Ahlatşâhlar Beyliği kurulmuş oldu.

Sökmen el-Kutbî, zaman zaman müstakil hareket etse de Selçuklulara ve dolayısıyla Abbasi Hilafetine bağlı kaldı. Bu nedenle Abbasi halifesi hediyeler yollamak suretiyle Sökmen el-Kutbî'yi taltif etti.²⁶ Sökmen el-Kutbî, Urfa Haçlı Kontluğu ile giriştiği mücadeleler sırasında Halep'te rahatsızlanarak Fırat Nehri kıyısındaki Bâlis'te 1111 veya 1112'de vefat etti.²⁷ Vefat ettiğinde beyliğinin sınırları geniş alanlara yayılmış bulunmaktaydı.²⁸ Sökmen el-Kutbî'nin vefatından sonra yerine oğlu Zahirüddin İbrahim geçti. Zahirüddin İbrahim'in annesi İnanç Hatun ile beyliği idare etmişlerdir. Yönetime karşı çıkan valiler ve kadılar isyan ederken beyliğe tâbi Bitlis emiri Hüsamüddeve Togan Arslan da fırsattan yararlanarak bağımsızlığını kazanmıştır.²⁹ Zahirüddin İbrahim'in iktidardaki zaafiyeti, çevre devletlerin Ahlat'a ilgisini arttırdı. Mardin Artuklu emiri İlgazi'nin Bitlis'e yönelmesini kabul edemeyen Zahirüddin İbrahim, onun üzerine yürüyerek 1124'te Bitlis'i yeniden Ahlatşâhlara bağlamış, ertesi sene Gürcü Kralı ile mücadeleye girişse de başarısız olarak geri dönmüştür.³⁰ Zahirüddin İbrahim, annesi İnanç Hatun'un gölgesinde yaklaşık on dört yıl iktidar sürdürdükten sonra 1126'da vefat etti.

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 294; Bosworth, "Akhlat", s. 275; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 105; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 21; Kemal Taşçı, "Selçuklular Zamanında Van Gölü ve Havzası (1018-1243)", (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2013, s. 342-348

²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 120; el-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fi Tarih-i es-Siyasî ve'l Hadârî (493-641/1100-1243)*, Erbil 2005, s. 116.

²⁷ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 105; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69.

²⁸ İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikîn ve Amîd (Artuklular Kısım)*, s. 31; İbnü'l-Kalanisî, *Zeyl-u Tarih-i Dimaşk*, s. 176; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, s. 389; İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, s. 12; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 107-108; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 69.

²⁹ Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak Niğdeli Kadı Ahmed, el veledü's-Şefik*, I, (çev. Ali Ertuğrul), Ankara 2015, s. 551; Osman Turan, *Türk Devletleri Tarihi*, s. 106.

³⁰ Azîmî, *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, Ankara 2006, s. 48; Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 2003, s. 339; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 107; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2019, s. 239; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 86.

Ondan sonra yerine kardeşi Ahmed geçtiyse de o da yaklaşık on ay tahtta kalabildi. Onun ölümünden sonra ise Ahlatşâhlar Beyliği'nin başına Zahiraddin İbrahim'in oğlu II. Sökmen geçti. Dedesi Sökmen el-Kutbî'den ayırt edilebilmesi için kendisine Nasireddin lakabı verildi. II. Sökmen, beyliğin başına geçtiğinde henüz altı yaşında olduğundan babaannesi İnanç Hatun, yönetimde etkili oldu. İnanç Hatun'un devlet üzerindeki nüfuzundan rahatsız olan Ahlatşâhlı ileri gelenlerinin 1134'te İnanç Hatun'u öldürmeleriyle II. Sökmen rahat hareket etme imkânı bulabilmiştir.³¹

II. Sökmen döneminin en önemli hadiselerinden biri kuşkusuz Gürcülerin Ahlat saldırısıdır. 1154'te Gürcü Kralı Giorgi, Ahlat'a saldırmıştır.³² Birkaç sene sonra yeniden Anadolu'ya akınlar düzenleyen Gürcüler Ani'yi kuşattı. Gürcülerin Ani'yi ele geçirmeleri sonucunda II. Sökmen, Bitlis-Erzen hâkimi Fahreddin Devletşah ve Artuklu Necmeddin Alpı ile birleşerek Gürcülerle mücadele etmek için harekete geçtiler. Müttefik Türk beyleriyle Gürcüler arasında 1164'te yaşanan savaşı Türk beyleri kazanarak Gürcüler, büyük bir hezimete uğratıldılar.³³ Gürcüler, ertesi sene bir kez daha Ani'ye yönelmişlerdir. II. Sökmen, kalabalık Gürcü orduları karşısında tutunamayarak şehrin Gürcüler tarafından ele geçirilmesine mâni olamamıştır.³⁴

Zengîler Atabeyliği hükümdarı Nureddin Mahmûd Zengî'nin 1174'te ölümünden kısa süre sonra Mısır Valisi Selahaddin Eyyübî, Eyyübîler Devleti'ni kurdu. Eyyübîler Devleti'nin kurulmasıyla Ahlat hâkimi II. Sökmen'in varlığı tehlikeye düştü. Selahaddin Eyyübî Nusaybin'e kadar olan bölgeleri hakimiyetine geçirdikten sonra II. Sökmen'e elçiler göndererek kendisine tabi olmasını istedi.³⁵ Eyyübîlerin yavaş yavaş Anadolu'ya ilerlemeleri ve Selahaddin Eyyübî'nin Sincar kuşatması için yola çıkması üzerine Musul emiri İzzeddin Mesud, Azerbaycan emiri Cihan Pehlivan ve Ahlat hâkimi II. Sökmen bir ittifak kurdular. İttifak çerçevesinde II. Sökmen'in ünlü komutanlarından Seyfeddin Begtimur, Sincar kuşatmasını kaldırması talebiyle o sırada Harran'da bulunan Selahaddin Eyyübî'ye elçi olarak yollandı. Seyfeddin Begtimur, Selahaddin Eyyübî'nin ret cevabı

³¹ Ebü'l-Fida, *Tarih-i Ebü'l-Fida*, II, s. 46; İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, Beyrut 1996, s. 21, 61; El-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fî Tarih-i es-Siyasî ve'l Hadârî (493-641/1100-1243)*, s. 99; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 150; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi-Selçuklular Dönemi*, Ankara 2020, s. 159-163.

³² Marie F. Brosset, *Gürcistan Tarihi* s. 343-344; Erhan Ateş, "Ahlatşah (Ermensah)-Gürcü Münasebetleri", *USAD*, Bahar-2019, s. 137.

³³ El-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, s. 112-114; İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikîn ve Amîd (Artuklular Kısmı)*, s. 140; Marie F. Brosset, *Gürcistan Tarihi*, s. 350-352; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I, s. 115; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 234; Müverrih Vardan, *Vardan Kroniği*, s. 206; İbnü'l-Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye* XII, s. 444; ez-Zehebi, *Tarih-i İslam*, XII, (thk. Hasan İsmail Merve), Beyrut 1999, s. 21; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 201; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 75; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 159-163; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 99; Erhan Ateş, "Ahlatşah-Gürcü Münasebetleri", s. 143.

³⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 228; İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyafarikîn ve Amîd (Artuklular Kısmı)*, s. 181.

³⁵ İsfehani, *Berkü'l-Şami*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, s. 28-29.

üzerine Ahlat'a dönerek II. Sökmen'e savaş için hazırlık yapmasını tavsiye etti.³⁶ Bunun üzerine Türk beyleri Selahaddin Eyyübî ile savaş için hazırlıklara başlamıştı. Fakat Selahaddin'in gözdağı vermek amacıyla Resulayn'a kadar ilerlemesi üzerine Türk beyleri tarafından oluşturulan ittifak dağıldı.³⁷ Bu hadiseden yaklaşık bir yıl sonra -1185'te- II. Sökmen vefat etti.³⁸

3. Seyfeddin Begtimur'un İktidarı ve İstiklâl Teşebbüsü

Ahlatşâh II. Sökmen, yerine geçecek bir erkek çocuğu olmadığından çok güvendiği memlûklerinden Meyyâfârikîn valisi Seyfeddin Begtimur'u veliaht tayin etmişti. Seyfeddin Begtimur, II. Sökmen'in vefatından kısa bir süre sonra Meyyâfârikîn'den Ahlat'a giderek tahta oturdu.³⁹ Daha önce Selahaddin Eyyübî'ye elçi olarak giden Begtimur, halk tarafından sevilen bir komutan olduğundan Ahlatşâhlar tahtına çıkışı sevinçle karşılanmıştı. Seyfeddin Begtimur'un tahta geçişiyle boşalan Meyyâfârikîn Valiliği'ne ise Esedüddin Batkuş atandı.⁴⁰

Seyfeddin Begtimur her ne kadar halk tarafından sevilen biri olsa da onun tahta çıkışını hazmedemeyen bir grup devlet erkanı, Eyyübî hükümdarı Selahaddin'e mektup ve elçiler yollayarak onu şehre davet ettiler. Dönemin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Ahlat'ı hakimiyetine alma fırsatını geri çevirmek istemeyen Selahaddin Eyyübî, hemen sefer hazırlıklarına başladı. Şayet Ahlat'ı ele geçirirse yönetimine kardeşi Melik el-Adil'i getirmeyi planlıyordu.⁴¹ Selahaddin Eyyübî, o sırada meşgul olduğu Sincar kuşatmasını kaldırarak Ahlat'a yöneldi. Bu sıralarda Azerbaycan Atabeyi İldeniz ve Cihan Pehlivan da Ahlat'ı ele geçirmek üzere şehir yakınlarında karargâh kurmuşlardı. Seyfeddin Begtimur zekice bir politika takip ederek iki lideri birbirine düşürmek amacıyla hem Sultan Selahaddin'e hem de Cihan Pehlivan'a ayrı ayrı elçiler gönderip şehri onlara teslim edeceğini bildirdi.⁴² Begtimur'un bu hamlesi sonuç verdi ve Selahaddin Eyyübî'nin gücünden çekinen Cihan Pehlivan onunla sadakat anlaşması yaparak Ahlat'tan çekildi.⁴³ Cihan Pehlivan'ın çekilmesiyle kuşatmanın şiddetini arttıran Selahaddin Eyyübî, şehrin direnmesini üzerine başarılı olamayarak geri çekildi. Her ne kadar Seyfeddin Beg Timur

³⁶ İsfahani, *Berkü'l-Şami*, s. 61; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 386; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 113-114; Abdülkerim Özaydın, "Ahlatşahlar", *DGBİT*, VIII, s. 199-200; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 10; Ahmet Demir, *Ahlat Eyyübîleri*, İstanbul 2019, s. 48.

³⁷ İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyübî*, s. 41; İsfahani, *Berkü'l-Şami*, s. 62-66; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih* XI, s. 388-389; M. Halil Yinanç, *Selçuklular Devri I*, s. 322; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 114.

³⁸ Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 76.

³⁹ Ebu'l-Fida, *Tarih-i Ebü'l-Fida*, II, s. 150; Zehebi, *Tarih-i İslam* XII, s. 727; İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, s. 92; İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyübî*, s. 212; Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, s. 436; İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyâfârikîn ve Amîd (Artuklular Kısım)*, s. 37

⁴⁰ Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, 104.

⁴¹ Faruk Sümer, *Ahlatşahlar*, II, s. 27; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*, İstanbul 2018, s. 83.

⁴² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XI, s. 308; Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 19 s. 436.

⁴³ İbn Hallikan, *Vefâyatü'l-A'yân ve Enbaü Ebnaî ez-Zaman V*, s. 206; el-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fi Tarih-i es-Siyasî ve'l-Hadârî (493-641/1100-1243)*, s. 123; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü'z-Zaman fi Tarihü'l-A'yân'da Selçuklular*, s. 304.

iki yönlü siyaset uygulayarak şehri tehlikeye atsa da Selahaddin Eyyûbî'nin Ahlat'tan çekilmesi onun şöhretini arttırmıştı.⁴⁴

Seyfeddin Begtimur'un, Eyyûbî hükümdarına karşı Ahlat'ı başarılı bir şekilde savunması onun prestijini ve gücünü arttırdı. Bu başarısından aldığı güç ve cesaretle Sason eyaletini zapt ederek bölgedeki kiliseleri vergiye bağladı.⁴⁵

Selâhaddin Eyyûbî, 1185'teki başarısız Ahlat kuşatmasına rağmen bölge üzerindeki emellerinden vazgeçmeyerek bu defa Hama hâkimi Takıyüddin Ömer öncülüğündeki yaklaşık dört bin kişilik kuvveti 1191'de bölgeye yolladı. Hani'yi ele geçiren Hama hâkimi kısa süre sonra Ahlat'a yöneldi.⁴⁶ Eyyûbî ordusunu karşılamak üzere Muş tarafına yönelen Ahlatşâhı Seyfeddin Begtimur, burada Takıyüddin Ömer ile giriştiği mücadeleyi kaybederek Ahlat'a dönüp savunmaya çekildi. Ahlat'a ulaşan Eyyûbî kuvvetleri şehri kuşatmaya başladılar. Seyfeddin Begtimur'un başarılı savunması ve Eyyûbî ordusunun lojistik imkanlarının azalması nedenleriyle Takıyüddin Ömer, kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁷ Ahlat önlerinde bir kez daha başarısız olan Eyyûbî kuvvetleri dönüş yolunda Malazgirt'i kuşattıysalar da kuşatma sırasında Takıyüddin Ömer'in ölümü üzerine buradan da çekilmek zorunda kaldılar. Kuşatma sırasında hayatını kaybeden Hama hâkimi, Hama'ya götürülerek defnedildi.⁴⁸

Seyfeddin Begtimur, Selahaddin Eyyûbî'nin vefat etmesiyle önemli bir rakibinden kurtulmuş oluyordu. Bu nedenle onun ölümüne sevinmiş ve çağdaş müellif İbnü'l-Esir'in ifadesiyle sevinç gösterilerinde aşırıya kaçmıştır.⁴⁹ Bölgeyi Eyyûbîlere karşı korumayı başaran tek lider olduğunu vurgulamak amacıyla Selahaddin Eyyûbî'nin vefatından sonra onun ismi olan Selahaddin'i lakab olarak kullanmıştır. Ayrıca dinî ismi olan Seyfeddin'i terkedip Abdülaziz adını alarak "es-Sultanu'l-muazzam Selahaddin Abdülaziz Begtimur" adıyla saltanatını ilân etmiştir.⁵⁰ Ayrıca Saltanatının alameti olmak üzere 582/1186, 583/1187 ve 589/119 tarihli üç ayrı sikke bastırmıştır. Sikkelerden ilki H. 582/1186 tarihli olup 23 mm. çapında 9,25 gr. Ağırlığındaki bakır sikkedir (Görsel 1). Darp yeri bilinmeyen bu sikkenin ön yüzünün kenarında es-Sultanu'l-muazzam ibaresi, orta kısmında ayakta duran ve yavrusunu emziren kısrağın motifi ve kenar kısmında da "أمر

⁴⁴ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atü 'z-Zaman fî Tarihü 'l-A'yan'da Selçuklular*, s. 304; Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, s. 436; El-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fî Tarih-i es-Siyasî ve'l Kadarî (493-641/1100-1243)*, s. 123

⁴⁵ Müverrih Vardan, *Vardan Kroniği*, s. 211; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, İstanbul 2011, s. 160.

⁴⁶ İbn Tağrıberdi, *en-Nücumü 'z-Zahire*, C. VI, (thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, Fehim Muhammed Şeltut), 1963, s. 113; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü 'z-Zeheb, fi Ahbâri Men Zeheb*, C. VI, (thk. Mahmud Arnavud), Beyrut 1988, s. 476.

⁴⁷ İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyûbî*, s. 139; İbn Hallikan, *Vefâyatü 'l-A'yân ve Enbaü Ebnaî ez-Zaman V*, s. 457; ez-Zehebi, *Tarih-i İslam*, XII, s. 837; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 117; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu Türk Beylikleri*, s. 78.

⁴⁸ İbn Hallikan, *Vefâyatü 'l-A'yân ve Enbaü Ebnaî ez-Zaman*, III, s. 457; ez-Zehebi, *Tarih-i İslam*, XII, s. 837.

⁴⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi 't-Tarih*, IX, s. 593.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi 't-Tarih*, IX, s. 593.

”بضربه العبد الفقير سنة اثنين ثمانين خمسمائة“ ibaresi bulunmaktadır.⁵¹ Bu ilk sikkenin arka yüzünde ise “أمير المؤمنين غياث والدين بدر الدنيا السلطان المعظم“ ibaresi yer almaktadır.⁵² İkinci sikke H. 583/1188 tarihli olup 23-24 mm. çapında ve 10,48 ağırlığındaki bakır sikkedir (Görsel 2). Bu sikkenin de ön yüzünde ortada yavrusunu emziren kısrağ motif ve kenarlarında Abdülaziz ismi yer almaktadır.⁵³ İkinci sikkenin arka yüzünde “السلطان المعظم” ibaresi yer almaktadır. Seyfeddin Beg Timur’a ait olup darp yeri belli olmayan bir diğer sikke, ölümünden kısa süre önce H. 589/1193’te basılan 20 mm. çapında ve 20 gr. Ağırlığındaki bakır sikkedir (Görsel 3). Diğer iki sikkede olduğu gibi bu sikkenin de orta kısımda yavrusunu emziren kısrağ ve kenar kısmında Sultan’ın adı yer almaktadır.⁵⁴

Kubbetü’l-İslam Ahlat şehri, ticari açıdan önemli bir güzergâh üzerinde yer almakta idi. Değerli ticaret emtialarının Ahlat üzerinden Tebriz-Ahlat-Trabzon hattından İstanbul’a taşındığı bilinmektedir.⁵⁵ Şehrin bu ticari ve ekonomik potansiyeline rağmen sikkelerde gümüş ve altın madenleri yerine niçin bakır madeninin kullanıldığı sorusu, şimdilik cevapsız kalmaktadır. Yukarıda adı geçen üç sikkenin orijinaleri Viyana Nüvizmatik Müzesinde, Rusya Ermitage Kabinesinde ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde yer almaktadır. Görsellerde yer alan sikkelerden ilk ikisi İskender Targaç koleksiyonunda yer alırken H. 589/1193 tarihli son sikke İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır.⁵⁶

Selçuklulardan itibaren Anadolu’da bastırılan paraların figürlerle bezendiği bilinmektedir. Diğer Anadolu beyliklerinde kullanılan burç, av sahneleri ve mitolojik figürlerin aksine Ahlatşahlar sikkelerinde ayakta duran ve yavrusunu emziren kısrağ motif kullanılmıştır. Bu yönüyle Ahlatşahlar sikkeleri diğer Anadolu Beylikleri sikkelerinden farklılaşmaktadır. Bu sikke figürlerinde genel olarak Pers/İran tesiri etkindir. Ayrıca Antik Grek sikkelerinde olduğu gibi sikkeler, güzel görünecek şekilde tasarlanmıştır.⁵⁷

Ahlatşâhlar, Malazgirt Muharebesi’nden sonra Anadolu’da kurulan diğer beylikler gibi tam bir istiklâle sahip değillerdi. Bu dönemde kurulan Dânişmendli, Mengüçüklü, Saltuklu ve Artuklu gibi beylikler Büyük Selçuklu Devleti’ne bağlı olarak faaliyetlerde bulunuyorlardı. Büyük Selçuklu Devleti’nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından Türkiye Selçuklu Devleti ile Irak Selçukluları, Selçuklu geleneğinin ve mirasının temsilcisi olarak Anadolu beyliklerinin ve diğer emirlerin bağımsızlığına müsaade etmeyen bir politika takip ettiler. Ahlatşâhlar, Muhammed Tapar’ın iktidarı döneminde kurulduklarından Türkiye Selçuklularından ziyade Muhammed Tapar’ın oğlu Mahmûd

⁵¹ İbrahim-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul 1971, s. 236.

⁵² İbrahim Artuk, “Ahlat Emiri Bektimur’un Sikkesi”, *Tarih Dergisi*, C. I, S. 1-2, İstanbul 1949-50, s. 386.

⁵³ İbrahim Artuk, “Ahlat Emiri Bektimur’un Sikkesi”, s. 385-388.

⁵⁴ İbrahim-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. I, s. 426-427.

⁵⁵ Recep Yaşa, “Ahlatşahlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara 2002, s. 839

⁵⁶ Gündegül Parlar, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, *IV.*

Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, (Edt. Oktay Belli), Van 2008, s. 148

⁵⁷ Erdoğan Atak, *Antik Grek Sikkeleri Kataloğu*, İstanbul 1980, s. 220

tarafından kurulan Irak Selçukluları geleneğine bağlı idiler. Ahlatşâhı Begtimur, özellikle Eyyûbîlere karşı elde ettiği göreceli başarılarından istifade ile saltanatını ilân etmiştir. “es-Sultanu’l-muazzam” lakabı hiyerarşik olarak “es-Sultanu’l-âzam” lakabından sonra gelmektedir. “es-Sultanu’l-âzam” büyük sultan; “es-Sultanu’l-muazzam” ise büyük sultana bağlı sultan demektir. Ahlatşâhı Begtimur gerek bir memlûk oluşunu gerekse Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul’a bağlı olduğunu vurgulamak amacıyla “es-Sultanu’l-muazzam” lakabını kullanmış olabilir.⁵⁸ Dolayısıyla onun lakap ve unvanlarını değiştirip resmi bir tören ile tahta çıkışını tam bir bağımsızlık hareketinden ziyade-özellikle Eyyûbîlere ve bölgedeki diğer beyliklere karşı-bölgesel bir bağımsızlık teşebbüsü olarak değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Ahlatşâhı Begtimur’un, bölgesel de olsa kurmayı başardığı bu saltanatı, 6 Mayıs 1193’te damadı Hezar Dinarî lakaplı Bedreddin Aksungur tarafından azmettirilen bir Batınî fedaisi tarafından öldürülmesiyle kısa süreli oldu.⁵⁹

Dönemin kaynaklarında merhametli, dindar ve cesur bir bey olarak tarif edilen Ahlatşâh Seyfeddin Begtimur, politik zekâsı sayesinde Ermenilere ve Selahaddin Eyyûbî gibi bölge üzerinde hâkimiyet kurmayı hedefleyen bir lidere karşı Ahlatşâhlar Beyliği’ni koruyabilmiş; bundan aldığı güç ile istiklâl teşebbüsünde bulunmuştur. Âdil bir yönetim anlayışına sahip olduğundan döneminde Ahlat şehrinin refah seviyesi yükselmiştir.

Görseller

Görsel 1: H. 582/ 1186 Tarihli Sikke (Gündegül Parlar, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, s. 148.)

⁵⁸ Zahirüddin Nişâburî’nin de açık bir şekilde kaydettiği üzere Irak Selçuklu hükümdarı III. Tuğrul’un lakabı es-Sultanu’l-âzam’dır. Bkz. Ayşe Gül Fidan, *Zahîru’l-Dîn Nişâburî* Selçuknâme, İstanbul 2018, s. 111

⁵⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, IX, s. 593; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-Zeheb*, C. VI, s. 487; İbn Tağrıberdi, *en-Nücumü’z-Zahire*, C. VI, s. 132-133; Rahmi Tekin, *Türk Tarihinde Ahlat*, s. 109-110.

Görsel 2: H. 583/1187 Tarihli Sikke (Gündegül Parlar, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, s. 148.)

Görsel 3: H. 589/1193 Tarihli Sikke (Gündegül Parlar, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, s. 149.)

Sonuç

Ahlat, ticari ve askeri konumu nedeniyle tarih boyunca pek çok devletin hâkimiyet mücadelesine sahne olan bir kent olmuştur. Ahlatşâhlar, kendilerine ikta olarak verilen Ahlat’a ilk geldiklerinde Selçuklulara tâbi şekilde bölgesel bir güç haline geldi. Özellikle Gürcüler ve Ahlat çevresindeki Erzen, Meyyâfârikîn ve Amid beyleriyle yaptıkları mücadelelerle siyasi varlıklarını kabul ettirebildiler. Tâbi bir beyliğin müstakil hale gelmesi için etkin siyasete, bağımsız ekonomiye ve güçlü askeri yapıya ihtiyacı vardır. Ahlatşâhlar, Sökmen el-Kutbî’den Seyfeddin Begtimur’a kadarki süreçte beyliğin sınırlarını genişleterek Ahlat’ın refah seviyesini yükseltecek adımlar atmıştır. Bu adımların en mühimi ise Seyfeddin Begtimur tarafından girilen istiklâl teşebbüsüdür. Selâhaddin Eyyübî’nin ölümünden sonra daha rahat hareket etme imkânı bulan Ahlatşâhı Seyfeddin Begtimur, adına sikke bastırıp saltanatını ilân ettiyse de bu kullandığı elkâbdan da anlaşılacağı üzere tam bir bağımsızlık elde edememiş, kısa süre sonra vefatıyla da ilân ettiği bölgesel saltanatı sona etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, I, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977.
- Apak, Âdem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi* II, Ensar Yayınları, İstanbul 2013.
- Artuk, İbrahim, “Ahlat Emiri Bektimur’un Sikkesi”, *Tarih Dergisi*, C. I, S. 1-2, İstanbul 1949-50.
- Artuk, İbrahim-Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul 1971.
- Aşan, Muhammet Beşir, “Van Yöresi Üzerine Yapılan Tarih Araştırmaları ve Bazı Düşünceler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1993, S. 87.
- Atak, Erdoğan, *Antik Grek Sikkeleri Kataloğu*, İstanbul 1980.
- Ateş, Erhan, “Ahlatşah (Ermenşah)-Gürcü Münasebetleri”, *USAD*, Bahar-2019, s. 137.
- Avcı, Cesim, *İslam Bizans İlişkileri*, Klasik yayınları, İstanbul 2003.
- Azîmî, *Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, Ankara 2006.
- Belâzurî, *Fütuhü'l-Büldan*, (thk. Abdullah Enis Et-Tabba'-Ömer Enis et-Tabba'), Beyrut 1987.
- Bosworth, “Akhlât”, *Encyclopedia Iranica*, I/7, p, 725-727, <http://www.iranicaonline.org/articles/aklat-or-greek-khliat-khleat-armenian-khlat-a-town-and-medieval-islamic-fortress-in-eastern-anatolia-in-the-former-#pt1>, Erişim tarihi: 22.03.2024.
- Cöhce, Salim, “Ermenilerin Tarihi Coğrafyası ve Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler* I, TTK, Ankara 2014.
- Demir, Ahmet, *Ahlat Eyyübîleri*, İstanbul 2019.
- Ebu'l-Fida, *Takvimü'l-Büldan*, (Yay. J. T. Reinaud- M. G. De Slane), Paris 1850.
- Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1945.
- El-Babirî, *Medinetü Halât (Helât) Dirasetü fî Tarih-i es-Siyasî ve'l Kadarî (493-641/1100-1243)*, Erbil 2005.
- el-Bundarî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nubhetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (çev. Kıvameddin Burslan), Ankara 1999.
- el-Hüseynî, *Ahbaru'd-Devlet-i Selçukiyye*, (çev. Necati Lugal), Ankara 1999.
- Erdoğan, Merçil, “Büyük Selçuklular”, *DGBİT*, VII, İstanbul 1992.
- ez-Zehabi, *Tarih-i İslam*, XII, (thk. Hasan İsmail Merve), Beyrut 1999.

- Fidan, Ayşegül, *Zahîru 'd-Dîn Nîşâbüri Selçuknâme*, İstanbul 2018.
- Honigman, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.
- Istahri, *Mesalikü'l-Memâlik*, Kahire 1961.
- İbn Hallikan, *Vefâyatü'l-A'yân ve Enbaü Ebnaî ez-Zaman V*, (İhsan Abbas), Beyrut 1977.
- İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (nşr. Michael Jan de Goeje), Leiden 1889.
- İbn Şihne, *Ravzü'l-Menâzir*, (thk. Seyyid Muhammed Mühenna), Beyrut 1997.
- İbn Tağrıberdi, *en-Nücumü'z-Zahire*, C. VI, Mısır Kültür ve Rehberlik Bakanlığı, Kahire.
- İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâr-i Benî-Eyyûb*, II, (thk. Cemaleddin Şeyyal-Haseneyn Muhammed Rebi'-Seyyid Abdulfettah Aşur), Mısır 1957.
- İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, II-X, Hikmet Neşriyât.
- İbnü'l-Ezrak, *Mervanî Kürtleri Tarihi*, (çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1975.
- İbnü'l-Ezrak, *Tarih-i Meyyâfârikîn ve Amîd* (Artuklular Kısım), (çev. Ahmet Savran), Erzurum 1992.
- İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb, fî Ahbâri Men Zeheb*, C. VI, (thk. Mahmud Arnavud), Beyrut 1988.
- İbnü'l-Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XII, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 1994.
- İbnü'l-Verdî, *Tarih-i İbnü'l-Verdî*, II, Beyrut 1996.
- İplikçioğlu, Bülent, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I*, İÜ Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.
- İsfehani, *Berkü'l-Şami*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979.
- Kaçar, Turhan, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", *Tarih Dergisi*, S. 47, İstanbul 2009.
- Köymen, M. Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, MEB Basım, İstanbul 1976.
- Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi* (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), (çev. Hrant D. Andreasyan), Ankara 2003.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2019.
- Mesudî, *Mürücü'z-Zeheb* (Altın Bozkırlar), (çev. Ahsen Batur), İstanbul 2004.
- Müverrih Vardan, *Türk Fütuhât Tarihi*, (çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 2017.
- Nasır Hüsrev, *Sefernâme*, (çev. Abdulvehap Tarzi), MEB Yayınları, İstanbul 1994.

- Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak Niğdeli Kadı Ahmed, el veledü'ş-Şefik, I*, (çev. Ali Ertuğrul), Ankara 2015.
- Norwich, John Julius, *Bizans Yükseliş Dönemi (M.S. 803-1081)*, (çev. Selen Hırçın Riegel), İstanbul 2013.
- Ostrogosky, Georgy, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 2015.
- Öntürk, Engin, “Bizans İmparatorluğu Devrinde Anadolu’da Ermeniler (330-641)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir 2017.
- Özaydın, Abdülkerim, “Ahlatşahlar”, *DGBİT*, VIII, İstanbul 1992.
- Parlar, Gündegül, “Ahlat’ta Hüküm Süren Ermenşahlar’ın Sikkeleri’nin Sanatsal Yönleri”, *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, (Edt. Oktay Belli), Van 2008.
- Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi-Selçuklular Dönemi*, Ankara 2020.
- Sevim, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin-Atsız-Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990.
- Sıbt İbnu’l-Cevzî, *Mir’atu’z-Zaman*, XVIII, (thk. Muhammed Barakat, Kamil el-Hazzût, Ammar Riâvî), Beyrut 2013.
- Sıbt İbnü’l-Cevzi, *el-Mir’atü’z-Zaman Fi Tarihi’l-Ayan’da Selçuklular*, (çev. Ali Sevim), Ankara 2011.
- Sirak, Ananias, *The Geography of Ananias of Sirak (Asxarhac “oyc”)*, (İngilizceye Çev. Robert H. Hewsen, Wiesbaden 1992.
- Strabon, *Coğrafya Anadolu*, (çev. Adnan Pekman), İstanbul 1987.
- Sümer, Faruk, *Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1990.
- Şeref Han, *Şerefnâme (Kürt Tarihi)*, (çev. M. Emin Bozarslan), İstanbul 1971.
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*, İstanbul 2018.
- Taberi, *Tarihü’l-Ümem ve’l-Mülük*, (thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim), Beyrut.
- Taşçı, Kemal, “Selçuklular Zamanında Van Gölü ve Havzası (1018-1243)”, (Basılmamış Doktora Tezi), *Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, Erzurum 2013.
- Tekin, Rahmi, *Türk Tarihinde Ahlat*, Ankara 2018.
- Tufantoz, Abdurrahim, *Ortaçağ’da Diyarbekir Mervanoğulları 990/1085*, Aça Yay., Ankara 2005.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2011.

_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2011.

_____, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, İstanbul 2011.

Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 2019.

Yakubî, *Kitabü'l-Büldân*, (thk. Muhammed Emin Dennaî), Beyrut.

Yakût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldan*, II, Beyrut 1977.

Yaşa, Recep, "Ahlatşahlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Ankara 2002.

Yavuz, M. Fatih, "Antikçağda Armenia: Kısa Bir Tarih", *Yeni Türkiye*, S. 60, 2014.

Zosimus, *New History*, (İng. Çev. Ronald T. Ridley), Sydney, 1982.